

Zbyszko Chojnicki
Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

Geografia wobec problemów współczesnego świata

Zarys treści: Artykuł przedstawia metodologiczne ujęcie badania zmian współczesnego świata. Składa się z trzech części. Pierwsza część dotyczy pojęcia i roli problemów w badaniach naukowych. Druga omawia charakter problemów zmian współczesnego świata. Trzecia część charakteryzuje perspektywy badań geograficznych problemów zmian współczesnego świata. Zawiera analizę i postulaty dotyczące charakteru koncepcji przedmiotowych i metodologicznych geografii.

Słowa kluczowe: zmiany, współczesność, obiektywne problemy, badawcze problemy, megatrendy, perspektywy badań geograficznych.

Badania nad przemianami współczesnego świata obejmują szerokie pole problemów dotyczących zmian zachodzących w przyrodzie i społeczeństwie oraz oddziaływań między nimi, które kształtują ich nowe własności i relacje oraz tendencje rozwoju. Mogą przebiegać wolno, ale i wykazywać wysoką dynamikę. Obok zmian krótkotrwałych występują długotrwałe, nazywane za Braudem (1971, s. 46) „długim trwaniem”, które wykazują pewną względną trwałość właściwości świata.

Współczesność nie jest kategorią wyznaczoną przez ramy czasowe. Stanowi raczej stadium rozwoju zapoczątkowane przez zdarzenia lub procesy o dużym znaczeniu społecznym i cywilizacyjnym będące „punktami zwrotnymi” w przemianach społeczeństwa. Pojęcie współczesności uwikłane jest w dychotomię zmiany i względnej trwałości. Ujmując współczesność jako ostatnie stadium rozwoju, określa się ją jako fazę postmodernizacji (por. Chojnicki 1999a, s. 279).

Problematyka zmian współczesnego świata jest rozpatrywana i badana przez szereg dyscyplin naukowych, do których można zaliczyć socjologię,

ekonomię, politologię, psychologię społeczną, demografię, urbanistykę, ekologię, historię, a także geografę.

Nasuwa się w związku z tym pytanie, będące głównym założeniem tego opracowania, o stosunek geografii do tej problematyki i możliwości badania problemów zmian współczesnego świata.

Rozważania na ten temat ograniczę do trzech zagadnień: 1) pojęcia i roli problemów w badaniach naukowych, 2) charakteru i badań problemów przemian współczesnego świata, 3) perspektyw badań geograficznych tych problemów. Spróbuję je przedstawić w aspekcie przedmiotowym i metodologicznym, nie pretendując do rozstrzygających ustaleń.

Pojęcie i rola problemów w badaniach naukowych

W teorii nauki występują różne koncepcje charakteru i roli problemów w badaniach naukowych. Aby bliżej naświetlić to zagadnienie, zwłaszcza w odniesieniu do badania zmian współczesnego świata, należy rozróżnić problemy obiektywne i problemy naukowe.

Problemy obiektywne stanowią realne sytuacje przedmiotowo-poznawcze, które ujawniają się w świadomości ludzi i które wymagają rozwiązania. Obiektywność problemu według Poppera nie wymaga jednak ich uświadomienia. Jego zdaniem:

„problemy obiektywne [...] nie potrzebują świadomościowego odpowiednika, tam zaś gdzie mają swój świadomościowy odpowiednik problem uświadomiony nie musi być tym samym, co problem obiektywny.” (Popper 1992, s. 307)

Problemów obiektywnych, lub realnych, nie wyróżnia jednak tylko ich odniesienie do sytuacji przedmiotowej, lecz także ich ujawnienie się w świadomości społecznej. Problemy obiektywne są przedmiotem zainteresowań badawczych i mogą być podstawą formułowania problemów naukowych. Pogląd ten zakłada więc pierwotny charakter problemów obiektywnych w stosunku do problemów naukowych. Popper twierdzi, że „problemy nauki są oczywiście poprzedzone przez problemy przednaukowe, a w szczególności przez problemy praktyczne” (Popper 1997, s. 175).

Problemy naukowe powstają na gruncie sytuacji problemowej, gdy dochodzi do ustalenia i sformułowania zadania badawczego, które może być rozwiązane na drodze postępowania naukowego. Ravetz twierdzi, że

„historia badania zaczyna się od czegoś, co jest mniej niż problemem i można to nazwać sytuacją problemową. Trudno zdefiniować jej istotę. Można ją rozpatrywać jako świadomość występowania pytania, którego nikt nie potrafi właściwie sformułować.” (Ravetz 1971, s. 135)

Na sytuację problemową składają się dwa aspekty: przedmiotowo-poznawczy i metodologiczno-poznawczy. Aspekt przedmiotowo-poznawczy dotyczy ujawnienia problemów o obiektywnym charakterze. Ich konceptualizacja za pomocą naukowego aparatu pojęciowego może prowadzić do postawienia problemu naukowego. Aspekt metodologiczno-poznawczy odnosi się do warunków, które musi spełniać problem naukowy. Są nimi rzeczywisty brak wiedzy w określonej dziedzinie i możliwość jej uzyskania przez badania naukowe, tj. za pomocą metod naukowych. Celem tych badań może być rozwiązywanie problemów o charakterze poznawczym i praktycznym, polegające na zmniejszeniu stanu niewiedzy w sferze faktów i teorii, i konstruowanie metod i technik.

Problemy naukowe są punktem wyjścia badania naukowego. Zdaniem Poppera:

„Praca uczonego nie zaczyna się od gromadzenia danych, lecz od czujnego wyboru problemu znaczącego w ramach aktualnej sytuacji badawczej. [...] Nauka zawsze zaczyna się od problemów i na problemach się kończy. Postęp nauki polega zasadniczo na ewolucji problemów, a można go mierzyć wzrostem subtelności, płodności i głębi jej problemów.” (Popper 1997, ss. 174-175)

Problemy naukowe są nie tylko punktem wyjścia badań, ale stanowią też składnik całego postępowania badawczego. Według Bungego:

„badania naukowe jak i nienaukowe polegają na wynajdywaniu i formułowaniu problemów i mocowaniu się z nimi. Na długiej drodze badań stale towarzyszą im problemy. Zaprzestanie zajmowania się problemami oznacza zaprzestanie badań, nawet jeśli badania te są rutynowe.” (Bunge 1967, s. 165)

Sam proces rozwiązywania problemów badawczych odbywa się na drodze działań poznawczych przy użyciu metod naukowych racjonalizujących te działania i uzasadniających uprawdopodobnienie prawdziwości ich wyników jako składników wiedzy naukowej. Jest to proces wieloaspektowy, w którym istotną rolę pełnią także inne czynniki, w tym umiejętności twórcze badaczy, wyposażenie w środki badawcze, świadomość znaczenia wyników i inne. W toku badań problemy mogą jednak ulegać zmianom, z jednej strony pod wpływem uzyskiwania nowych wyników i stosowania nowych metod i technik badawczych, a z drugiej pod wpływem krytyki naukowej.

Charakter i badanie problemów zmian współczesnego świata

Przedstawiona koncepcja problemów naukowych, chociaż ma walor ogólny, wydaje się szczególnie przydatna do lepszego zrozumienia charakteru problemów zmian współczesnego świata.

Problemy zmian współczesnego świata cechują specyficzne właściwości. Ze względu na szeroki zakres tej problematyki ograniczę się do kilku ważniejszych spraw.

Problemy te obejmują rozległe pole przedmiotowe. Trudno jest przedstawić ich listę, gdyż w toku zachodzących ciągle zmian wyłaniają się nowe zjawiska i procesy. Stanowią one ważne wyzwania stojące przed społeczeństwem o żywotnym znaczeniu dla kształtowania jego rozwoju.

Problemy te formułowane są na gruncie różnych koncepcji i założeń. Przykładem syntetycznego przedstawienia tych problemów jest określenie przez Naisbitta (1997) głównych kierunków zmian, jakie zachodzą w sferze społecznej w procesach transformacji, które nazywa „megatrendami”. Naisbitt zalicza do nich przejścia:

„1) od społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa informacyjnego, 2) od technologii siłowej do ultratechnologii/ultrastyku, 3) od gospodarki narodowej do gospodarki globalnej, 4) od myślenia krótkofalowego do myślenia długofalowego, 5) od centralizacji do decentralizacji, 6) od pomocy instytucjonalizowanej do samopomocy, 7) od demokracji przedstawicielskiej do demokracji uczestniczącej, 8) od hierarchii do sieci, 9) z północy na południe, 10) od schematu »albo-albo« do wielokrotnego wyboru.”

Chociaż ich analiza odnosi się do procesów występujących w Ameryce, to jednak mają one w znacznym stopniu charakter światowy.

Innym przykładem określenia i analizy obiektywnych problemów przemian na świecie jest koncepcja „punktów zwrotnych” (*turning points*) w procesach transformacji występujących na „scenie globalnej” odnosząca się do charakteru realnych procesów rozwoju społeczno-gospodarczego i myślenia o nich (Kukliński, Skuza 2006). Jeszcze innym zespołem tych problemów są zagadnienia dotyczące „ludzkich wymiarów” globalnych zmian środowiska rozpatrywanych w aspekcie zagrożeń (por. Jacobson, Price 1990; Kosiński 1996). Przykłady te oczywiście nie wyczerpują problematyki przemian współczesnego świata, ale wskazują na ich orientacje problemowe i pojmowanie.

Większość problemów dotyczących współczesnego świata ujawnia się w postaci obiektywnych problemów. Nie są one jedynie przedmiotem zainteresowań uczonych. Dyskutuje się je na forum publicznym (w prasie, telewizji, internecie), zwłaszcza gdy budzą mocny oddźwięk społeczny i dotyczą zagrożeń. W debatach uczonych, polityków i intelektualistów krytykuje się je i ocenia możliwości oraz sposoby rozwiązania. Często problemy te są rozpatrywane w kontekście ideologicznym i uwikłane w spory społeczne i polityczne.

Uczonym stawia się czasem zarzuty niepodejmowania badań nad obiektywnymi problemami dotyczącymi zmian współczesnego świata, które są

ważne społecznie. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że rozwiązania tych problemów można się podjąć, gdy daje się je sformułować w postaci problemów naukowych i badać je przy użyciu metod naukowych. Dopóki nie jest to wykonalne, problem pozostaje w stadium krystalizacji sytuacji problemowej.

Badania nad problemami zmian zachodzącymi we współczesnym świecie nie mają zrutynizowanego charakteru. Zwykle ich sformułowania są początkowo w pewnym stopniu rozmyte. Stąd też pierwsze trudności polegają na ich poprawnym sformułowaniu. Sposoby ich rozwiązania na drodze badań naukowych mogą zmieniać się, ze względu na mutacje problemów lub wysunięcia nowych problemów w wyniku uzyskanej częściowo wiedzy.

Na ogół też problemy zmian współczesnego świata są bardziej ukierunkowane na społecznie preferowane cele praktyczne, niż na cele czysto poznawcze polegające na budowie teorii i wyjaśnianiu. Celami tymi są np. działania zmierzające do przebudowy i przekształcania systemów oraz kreowania i przyspieszania procesów i zjawisk. Należy zwrócić uwagę na to, że w miejsce liniowego lub sekwencyjnego modelu zakładającego, iż badania podstawowe wyprzedzają badania stosowane i technologiczne przyjmuje się, że zachodzą między nimi oddziaływanie i wzajemne zależności, a więc występuje model interaktywny (por. Chojnicki 2003, s. 312). Słabnie też pogląd o dychotomii badań podstawowych i praktycznych.

Badania te mogą mieć wieloaspektowy charakter. Są wówczas prowadzone w ujęciu multidyscyplinarnym, gdy problem rozwiązuje się w ramach kilku dyscyplin naukowych lub w ujęciu interdyscyplinarnym, gdy na podstawie badań prowadzonych w różnych dyscyplinach uzyskuje się zintegrowany wynik. Dokonywane są jednak za pomocą aparatu pojęciowego i środków badawczych określonej dyscypliny naukowej lub dyscyplin naukowych. Wymaga to odwołania się do kontekstów badawczych prezentowanych przez te dyscypliny i prowadzi do konkurencji między nimi w konkretyzowaniu obiektywnych problemów, a nawet do ich zawłaszczania.

Perspektywy badań geograficznych problemów zmian współczesnego świata

Ze względu na poznawcze i praktyczne znaczenie problemów zmian współczesnego świata można przyjąć, że zaangażowanie geografii w ich badania przyczyni się do wzmocnienia pozycji geografii w strukturze nauki i jej prestiżu społecznego. Ta ostatnia sprawa jest w ostatnich latach szczegó-

nym przedmiotem troski geografów, gdyż szerzy się wśród nich pogląd, że następuje osłabianie pozycji geografii, zwłaszcza pozycji w społeczeństwie i zachodzi potrzeba przeciwdziałania temu. Za jeden z głównych środków zmiany tego stanu rzeczy uznają szersze i głębsze podejmowanie i rozwiązywanie przez geografów znaczących problemów współczesności (por. Chojnicki 1999b, s. 24). Warto zauważyć, że już samo powstanie geografii jako odrębnej dyscypliny naukowej na uniwersytetach europejskich było związane z czołowym wówczas problemem ekspansji politycznej i gospodarczej oraz kolonizacji prowadzonej przez kraje europejskie. Według Unwina:

„centralna rola geografii w kolonialnej i imperialnej ekspansji potęg europejskich, polegająca na dostarczaniu wiedzy o różnych częściach świata, miała wielkie znaczenie dla sukcesów europejskiego ekspansjonizmu.” (Unwin 1992, s. 104)

Śledząc rozwój geografii, można stwierdzić, że podejmowanie ważnych obiektywnych problemów było znaczącym impulsem przekształcania charakteru i pola badawczego geografii, a zwłaszcza jej koncepcji poznawczych i modelu metodologicznego oraz rozszerzenia pola przedmiotowego. Z kolei pozwalało to podejmować badania nad nowymi problemami. Należy zaznaczyć jednak, że podejmowanie nawet bardzo ważnych problemów, nie było jedynym czynnikiem kształtowania pola badawczego geografii, gdyż na jego rozwój wywierała wpływ refleksja metodologiczna nad przedmiotem geografii, charakterem wiedzy geograficznej, jej funkcjami i nad metodami.

Aktualne zainteresowania badawcze geografii obejmują szereg obiektywnych zmian współczesnego świata dotyczących zarówno sfery przyrodniczej, jak i społeczno-ekonomicznej. Trudno byłoby je przedstawić, a nawet wymienić, ze względu na szeroki zakres pola badawczego geografii, na którego gruncie są one i mogą być stawiane i rozwiązywane na drodze badań geograficznych.

Przykładem tych problemów są następujące pytania, które według *Rediscovering Geography* stanowią krytyczne problemy stojące przed społeczeństwem:

„Jak społeczeństwo może reagować na przyspieszenie degradacji środowiska w różnych częściach świata? Jakie są przyczyny i skutki rosnących różnic między biednymi i bogatymi? Jakie mechanizmy rządzą globalnym systemem klimatycznym? Co powoduje gwałtowne wylewy, które pojawiają się w ostatnich latach i jak społeczeństwo może sobie radzić z tym zjawiskiem? Jak technologie zmieniają systemy ekonomiczne i społeczne?” (Geography 1997, s. 23)

Dodać do nich można wiele innych obiektywnych problemów, jak np. czynników wzrostu globalizacji, przyczyn rosnącej nierówności

rozwoju regionalnego i szybkiego wzrostu wielkich metropolii miejskich, skutków wyczerpywania zasobów energetycznych i zasobów wodnych.

Geografia jednak w zbyt małym stopniu podejmuje i rozwiązuje obiektywne problemy współczesności, a zwłaszcza problemy zmian współczesnego świata. Trzeba więc zastanowić się nad tym. Chodzi przede wszystkim o rozpoznanie i określenie perspektyw zwiększenia możliwości rozwiązywania tych problemów przez geografów i przedstawienie odpowiednich postulatów. Zwiększenie tych możliwości warunkuje przebudowa niektórych koncepcji metodologicznych geografii.

Podjęta tutaj próba analizy tych zmian nawiązuje do dyskusji, jaką prowadzi się w ostatnich latach o roli i charakterze geografii (por. Domański, Widacki 1999; Chojnicki 2004a; Maik, Rembowska, Suliborski 2005).

Analiza i postulaty w tej sprawie obejmują zagadnienia podstaw przedmiotowych i metodologicznych, a pomijają zagadnienia naukoznawcze. Chodzi w nich o takie zagadnienia, jak: naukotwórczy charakter osobowości badaczy, ich motywacje i preferencje, wpływ struktur instytucjonalnych i organizacyjnych, podział problematyki badawczej między naukami i inne.

Podstawy przedmiotowe geografii zawierają założenia dotyczące jej dziedziny i są uważane za fundamentalny składnik charakterystyki geografii jako odrębnej dyscypliny naukowej. Dziedzinę geografii przedstawiają różne konkurencyjne pretorie, czyli teorie przedmiotowe. Treścią tych teorii jest przedstawianie zadań badawczych i aparatu pojęć bazowych określających dziedzinę geografii (Chojnicki 2005, ss. 13-14). Jeśli się przyjmie, że dziedzina przedmiotowa ma fundamentalne znaczenie dla charakterystyki geografii i jej pola badawczego, to wyznacza też problematykę badawczą. Nie jest ona jednak „wyrobem gotowym”, nie ma jednoznacznie określonego przez preteorie zakresu i ulega zmianom.

Istotą sprawy jest pytanie, czy podejmowanie nowych problemów współczesności przez geografów wychodzących poza pole przedmiotowe wymaga przebudowy tego pola. Chodzi więc o to, czy w badaniach geograficznych podstawowe znaczenie ma pole przedmiotowe czy też pole problemowe, czy trzeba budować nowe preteorie wokół nowych problemów, czy też odwrotnie. Wydaje się jednak, że występuje przesunięcie „punktu ciężkości” z pola przedmiotowego na problemowe i że to problemy określają oblicze badawcze geografii.

Zagadnienia metodologiczne dotyczą charakteru modelu badawczego geografii, który określają jego trzy podstawowe składniki: charakter wiedzy geograficznej, funkcje i metody badawcze. Sądzę, że przebudowa tego modelu może przyczynić się do zwiększenia efektywności badań nad problemami współczesności podejmowanymi przez geografów. Propozycje tych zmian przedstawiają się następująco.

Zacznijmy od funkcji wiedzy geograficznej. Pojęcie funkcji wiedzy naukowej utożsamia się z rolą, jaką pełni ta wiedza w poznawaniu i przekształcaniu świata. W związku z tym rozróżnia się funkcje poznawcze wiedzy, tj. dostarczanie informacji, wyjaśnianie i przewidywanie oraz funkcje praktyczne.

W zasadzie model badawczy geografii wysuwa na pierwszy plan funkcje poznawcze, a więc priorytetowo traktuje te problemy badawcze, których wyniki pełnią te funkcje, głównie polegające na informowaniu i wyjaśnianiu. Proponuję nadać jednak większe znaczenie funkcji praktycznej. Postulat ten można zrealizować, podejmując te problemy i badania, których wyniki służą nie tylko poznawaniu świata, lecz także jego przekształcaniu i mogą stanowić podstawy działalności praktycznej, zwłaszcza planowania i podejmowania decyzji. Badanie problemów zmian współczesnego świata powinno ten postulat uwzględniać. Wiąże się z tym funkcjonalne ujęcie wiedzy geograficznej.

Postulat kształtowania charakteru wiedzy geograficznej w ujęciu funkcjonalnym ma na celu budowę wiedzy, która jest podstawą realizacji określonych funkcji. Charakter wiedzy ma więc wyznaczać to, do czego ta wiedza służy, a nie z jakiego rodzaju twierdzeń się składa. W takim ujęciu zanika ostry podział na wiedzę opisową i metodologiczno-teoretyczną. Chodzi więc o budowanie wiedzy o syntetycznym charakterze, zawierającej fakty, generalizacje, prawidłowości, trendy, reguły społeczne, które są podstawą diagnozowania, wyjaśniania, przewidywania i skutecznej działalności praktycznej. Podejście takie w badaniach problemów współczesnego świata uwalnia od rygoryzmu strukturalnego związanego z dychotomią opisu i teorii.

W badaniach problemów zmian współczesnego świata wykorzystuje się różne metody stosowane w geografii. Wybór tych metod zależy przede wszystkim od przyjętych przez badaczy wzorców metodologicznych – empirycznego lub humanistycznego – które ze względu na swoje założenia filozoficzno-metodologiczne wyznaczają odmienne zasady i reguły postępowania badawczego (por. Chojnicki 2001; 2004). Warto podkreślić, że postępowanie badawcze nie daje się w pełni scharakteryzować za pomocą takich zasad i że nie wszystkie czynności badawcze opierają się na metodach naukowych. Dotyczy to zwłaszcza badań prowadzonych na gruncie wzorca humanistycznego.

Podstawowym postulatem względem metod badania zmian współczesnego świata jest przestroga przed nadmiernym rygoryzmem metodologicznym, gdy zbyt duże znaczenie przywiązuje się do logiki argumentacji i uzasadniania oraz przed technikocentryzmem koncentrującym się na stosowaniu wyrafinowanych technik statystycznych, które nie dają merytorycznie interesujących poznawczo wyników badawczych.

Przedstawiony tutaj zarys problematyki perspektyw badań geograficznych problemów zmian współczesnego świata wymaga dalszej pogłębionej analizy i należy go traktować jako głos w dyskusji na temat roli geografii w badaniach problemów współczesności.

Literatura

- Braudel F., 1971, *Historia i trwanie*, tł. B. Geremek, Czytelnik, Warszawa.
- Bunge M., 1967, *Scientific research I. The search for system*, Springer-Verlag, Berlin.
- Chojnicki Z., 1999a, *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., 1999b, *O geografii*, w: Domański B., Widacki W. (red.), *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ss. 17-26.
- Chojnicki Z., 2001, *Dualizm metodologiczny w geografii społeczno-ekonomicznej*, w: Rogacki H. (red.), *Koncepcje teoretyczne i metody badań geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, ss. 17-25.
- Chojnicki Z., 2003, *Charakter i rola wiedzy naukowej w rozwoju społeczno-gospodarczym*, w: Kukliński A. (red.), *Gospodarka oparta na wiedzy. Perspektywy Banku Światowego*, KBN, Warszawa, ss. 311-315.
- Chojnicki Z. (red.), 2004a, *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., 2004b, *Problematyka metodologiczna studiów regionalnych*, „Studia Regionalne i Lokalne” 4 (18) 2004, ss. 5-11.
- Domański B., Widacki W. (red.), 1999, *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Jacobson H.K., Price, 1990, *A framework for research on the human dimension of global environmental change*, International Social Science Council.
- Kosiński L.A. (ed.), 1996, *Issues in global change research: problems, data and programmes*, HDP, Genewa.
- Kukliński A., Skuza B. (eds.), 2006, *Turning points transformation of the global scene*, Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Warsaw, The Polish Association for the Club of Rome.
- Maik W., Rembowska K., Suliborski A. (red.), 2005, *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Naisbitt J., 1997, *Megatrendy*, tł. P. Kwiatkowski, Zysk i S-ka, Poznań.
- Popper K.R., 1992, *Wiedza obiektywna*, tł. A. Chmielewski, PWN Warszawa.
- Popper K.R., 1997, *Mit schematu pojęciowego, W obronie nauki i racjonalności*, tł. B. Chwedeńczuk, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Ravetz J.R., 1971, *Scientific knowledge and its social problems*, Clarendon Press, Oxford.

Rediscovering Geography, 1997, National Academy Press, Washington, D. C.
Unwin T., 1992, *The place of geography*, Longman Scientific and Technical, Harlow.

Zbyszko Chojnicki

Geography in the face of problems of changes in the contemporary world

Summary

The article presents a methodological approach to the study of changes in the contemporary world. It consists of three parts. The first concerns the concept and role of problems in scientific research. The second addresses the nature of problems posed by changes taking place in the contemporary world. The third characterises the approaches of geographical inquiry to problems of changes in the contemporary world and offers an analysis and postulates concerning substantive and methodological conceptions of geography.

PODSTAWOWE
IDEE I KONCEPCJE
W GEOGRAFII

tom 3
ss. 25-37

Wiesław Maik
Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

Geografia a współczesność w świetle tradycji myśli geograficznej

Zarys treści: Artykuł przedstawia rozważania o geografii XXI w. w kontekście tradycji myśli geograficznej. Opracowanie składa się z trzech zasadniczych części. Pierwsza wskazuje jakie tradycje geograficzne mogą inspirować rozwój współczesnej geografii. Druga część charakteryzuje elementy przemian współczesnego świata i perspektywy geograficznych badań tych zmian. Trzecia część dotyczy ujęć metodologicznych współczesnej geografii.

Słowa kluczowe: współczesność, tradycje myśli geograficznej, pole badań geograficznych, pluralizm geograficzny, podejście całościowe.

Wprowadzenie

Dyskutując o rozwoju i postępie w geografii, warto spojrzeć na ten problem z podwójnej perspektywy: filozoficzno-analitycznej, która polega na analizie struktury logicznej nauki zawierającej elementy ontologiczne i epistemologiczne oraz historyczno-socjologicznej, ukierunkowanej na badanie dynamiki zmian i zakładającej przekonanie o historycznym charakterze nauki, zmienności racjonalności i zasad metodologii, celów i wartości występujących u podstaw działalności naukowej (por. Chojnicki 2000). W tym kontekście można założyć, że obecny charakter geografii został ukształtowany w historycznym procesie rozwoju tej dyscypliny pod wpływem czynników wewnętrznych związanych z mechanizmami jej rozwoju, postępowaniem teoretyczno-poznawczym i metodologicznym oraz czynników zewnętrznych stanowiących społeczno-historyczne uwarunkowania procesu poznania (Maik 2004).

Ewolucyjny rozwój geografii oparty jest na dwóch zasadach: historycznej ciągłości i racjonalności zmian wewnętrznych. Inaczej mówiąc,